

КРИЗА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА САМОТНІСТЬ У НАТОВПІ – НОВИЙ ПОРЯДОК СУЧАСНОСТІ – ORDO XENOS¹

Розглядаються причини так званого «субкультурного вибуху» та кризового становища самоідентифікації суб'єкта у сучасному світі. Основна проблема вбачається у зміні типу мислення та світосприйняття людей, які живуть на межі модерної раціональності та постмодерного плюралізму. Самотність у натовпі та метафора «токсичних суб'єктів» виступає парадоксальним наслідком доступності засобів та способів комунікації.

Ключові слова: самотність у натовпі, токсичні суб'єкти, диверсифікація, економіка трансцендентності

Е. С. Палій

КРИЗИС КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ И ОДИНОЧЕСТВО В ТОЛПЕ – НОВЫЙ ПОРЯДОК СОВРЕМЕННОСТИ – ORDO XENOS

Рассматриваются причины так называемого «субкультурного взрыва» и кризисного положения самоидентификации субъекта в современном мире. Основная проблема состоит в смене типа мышления и мировосприятия людей, живущих на границе современной рациональности и постмодерного плюрализма. Одиночество в толпе и метафора «токсичных субъектов» выступает парадоксальным следствием доступности средств и способов коммуникации.

Ключевые слова: одиночество в толпе, токсичные субъекты, диверсификация, экономика трансцендентности

K. Paliy

CRISIS OF CULTURAL IDENTIFICATION AND LONELINESS IN CROWD – THE NEW ORDER OF THE MODERN WORLD – ORDO XENOS

The reasons so-called «subcultural explosion» and crisis position of self-identification of the subject in the modern world are considered. The basic problem consists in change of type of thinking and attitude of the people living on the border of modern rationality and postmodern pluralism. Loneliness in the crowd and a metaphor of «toxic subjects» acts as a paradoxical consequence of availability of means and ways of communications.

Key words: loneliness in the crowd, toxic subjects, diversification, transcendence economy

Ми живемо у час великих змін, настільки значних та всеохоплюючих, що стає складно не помічати їх чи робити вигляд, що ці самі зміни відбуваються з кимось іншим, а зовсім не з нами. Зміни просочуються у кожную свідомість, у найвіддаленіші куточки, сформовані цінностями та переконаннями. Світ більше ніколи не буде таким, як ми звикли його бачити ще десять років тому.

Метою і завданням статті є необхідність прослідкувати та впорядкувати чинники, які нині виступають причиною наростання тенденцій сегрегації та геттоїзації у суспільствах.

Проблематика самотності у натовпі та кризи самоідентифікації індивіда активно розробляється на даний момент, адже ми можемо слідкувати за означеними процесами, так би мовити, у «онлайн-режимі». Все це відбувається саме зараз, і було передбачене

Е. Тоффлером, проаналізовано З. Бауманом та розказано у численних інтерв'ю С. Жижеком.

Актуальним є прагнення сформувати цілісний підхід до проблематики екзистенційної самотності індивіда, аналізуючи економічні, культурні та психологічні чинники.

Наявність широких можливостей для досліджень суспільних трансформацій полягає у тому, що ми прощаємось назавжди з великим проектом під назвою «модерн», який виховав у нас прагнення до єдиної істини та до загальної справедливості.

«Країни епохи модерну залишили нам у спадок впевненість у можливостях розуму, навчили нас ставити людину яка пізнає у центр роздумів та вірити, що розум без догм та правителів створює вільне та справедливе суспільство.» [1]

Модерн конституював дискурс європейської раціональності, на який ми звикли покладатися інтуїтивно та який використовували у повсякденному житті як основу для формування власних поглядів на світ.

Раціональність, яка починалася від епохи Просвітництва та розроблялася Гегелем та Кантом, Декартом та Локком, тепер втратила свою актуальність та значущість – і з смислоутворюючої парадигми перетворилася на пережиток минулого.

Разом із епохою модерну у минуле відійшла і впевненість людей у своєму існуванні та звичні парадигми мислення і світосприйняття.

А тепер над нами панують невпевненість, фрагментарність свідомості, синкретизм поглядів, вибух та роздробленість. Подія стала важливішою за історію, короточасне отримало владу над довготривалим. При цьому чіткої альтернативи втраченій системі поглядів на світ немає. Натомість, все стало альтернативою усьому.

Постмодерн запанував у моді, у культурі, у естетиці та у стилі життя. Це культура втечі від реальності. Людина, налякана фантасмагорією оточуючої реальності, відступає від загального та суспільного у приватне, відгороджуючись від реального світу комплектами ілюзій, які постачаються сучасністю.

Ефемерне, індивідуальне, суб'єктивне починає панувати. Невпевненість у розумі (як ми пам'ятаємо, внаслідок втрати універсальної раціональності модерну як моделі світосприйняття) «підштовхує нас до езотеричного, готового до вжитку спіритуалізму, споживацькому гедонізму». [1] Ситуація невизначеностей та безвихідних становищ у суспільстві швидко заповнюється різноманітними силами – і виростає покоління, якому важко відрізнити хороше від поганого і яке позбавлене спадку. Такий стан речей формується силами продукції масової культури, яка активно розповсюджує героїв двозначного характеру – «поганого хлопця, який стає героєм» чи навпаки. Сучасні герої можуть поєднувати у собі протилежності – рятувати світ, вживаючи легкі наркотики, чи керувати церковним хором, маючи кримінальне минуле. Звідси розповсюджена у сучасному інформаційному просторі метафора «відтінки сірого». Чорне і біле зникає як опозиція добра та зла, прийнятного та забороненого. Замість неї – тисячі умовностей та кореляцій.

Зміни та нові напрямки у характері економіки

Неоліберальна^[25] утопія та рух до «ідеального ринку» ставлять під питання будь-які колективні структури, які можуть зашкодити логіці чистого ринку, починаючи від нації, повноваження та простір дій якої щоразу звужується та обмежується, закінчуючи сім'єю.

Відбувається руйнування колективних інституцій, які здатні протистояти впливам метафізичної сили ринку (також поступово зникають центри культурного виробництва, держава як скарбниця цінностей теж) та нав'язування морального дарвінізму, який продукує культ переможця, боротьбу усіх проти усіх та цинізм як норму усіх дій та поведінки. [8]

Втрата ілюзій стосовно реального життя остаточно розвіює цінності, на яких людина виховувалась, і тоді на зміну ним приходять цінності ілюзорні, які покликані

вмістити наші уявлення про світ та нашу роль у ньому у певну упаковку образів та симуляцій. Ми отримуємо готову яскраву упаковку образів та смислів, яка наповнена симулякрами реального життя, а отже – порожня усередині.

Економіка також максимально відривається від реальності, конструюючи умови, у яких відбувається боротьба усіх проти всіх. Природно, що такі умови продукують відчуття стресу – адже всеосяжна конкуренція може ефективно працювати лише в тих умовах, у яких відчувається постійна небезпека втратити можливість брати участь у кругообігу світового капіталу.

«Завдання будь-якої економіки полягає у раціональному управлінні рідкісними ресурсами, тож завдання сучасної економіки трансцендентності – надавати та розподіляти замітники ресурсів, які відсутні.» [7] Замість цих ресурсів – сурогати, які мають робити життя більш-менш прийнятним навіть за відсутності необхідних ресурсів. Такі штучні життєві смисли спрямовані на те, щоб максимально віддалити момент прозріння. Усі вони покликані надавати задоволення та розрізняються за емоційним наповненням, але жоден з них не може повністю задовольнити потребу у справжньому життєвому смислі.

З пошуків справжнього смислу і витікає конструювання та виробництво нових стратегій трансцендентності. Торгівля життєвими смислами – найбільш конкурентоспроможний із ринків.

На виробництві життєвих смислів можна нажити капітал, адже такий товар ніколи не втрапить своєї актуальності.

Енергія виробництва життєвих смислів стане схожою на вічний двигун, адже завдяки цій енергії і є можливим будь-який соціальний порядок.

Будь-яка культура виконує роль виробника та розповсюджувача життєвих смислів. А тепер ці життєві смисли конструюються не культурою, а економікою. Тобто не трансцендентністю, а раціональністю. Раціональність – відсутність емоційної складової – перехід до винятково споживчих та відносин, побудованих на взаємній вигоді.

«Фактично глобалізація, хоча й оперує гаслами економічної ефективності, насправді формує витратну цивілізацію, цивілізацію необмеженого споживання...» [2, с. 25] І вищезначені сурогатні смисли займають далеко не останнє місце у ієрархії товарів, що надаються новою економікою трансцендентності.

Необхідність примирення світу, який втратив свої внутрішні межі, і що з цього вийшло

Капіталістичні виробничі відносини імпліцитно містять у собі расизм. Расові ознаки та релігійна приналежність маркують специфічне положення у системі розподілу праці. Наявність зовнішніх засобів знаковості – це чудовий привід щоб задовольнити попит на соціальну ущербність.

Політкоректність – один з головних принципів сучасності – вимагає корелювати свої висловлення та вчинки із правилами, які проголошують «права людини» та «демократичні суспільства». Звична європейська раціональність перестала говорити нам про універсальний розум та універсальні цінності. Е. Левінас, створюючи концепцію «інаковості», фактично дав у руки ентузіастам-діалогістам (М. Бахтін, М. Бубер) інструмент для такого бажаного «примирення культур». Вони почали проповідувати співчуття до чужого/іншого, яке перетворилося заледве не на культ інаковості. [5] Не дивно, що внаслідок такого підходу порушується цілісність самосприйняття індивіда та зникає задоволення собою і своїм життям. У гонитві за диверситетом ставляться під сумнів будь-які цінності та руйнуються будь-які монополії, навіть на власний здоровий глузд.

По автономному суб'єкту пройшовся також структурний психоаналіз Ж. Лакана, розвінчавши його як ідеологічну ілюзію.

Не дивно, що ідеї інаковості та розбіжностей піднімаються на прапор поборниками мультикультуралізму, фемінізму та інших ідеологій, покликаних підносити та укорінювати диверситет.

Замість біологічного расизму сучасну Європу охопив так званий «культурний расизм», який спрямований на виправдання ізоляцій культурних меншостей, використовуючи для цього риторику мультикультуралізму. Диференціалістський расизм тепер проповідується консерваторами, які першими побачили кризу проекту мультикультуралізму та намагаються адаптувати його до сучасного світу, не виходячи за рамки ліберальних цінностей. Творчість батька структурної антропології, К. Леві-Стросса, тепер використовується для виправдання того, що змішування культур та подолання культурних дистанцій означає інтелектуальну смерть людства та піддає небезпеці регулятивні механізми біологічного виживання.

Мультикультуралізм та пастки у конструюванні «Іншого»

Виявляти скепсис стосовно діалогу культур чи ставити під сумнів необхідність досягнення взаєморозуміння між народами дорівнює суспільному скандалу. Люди, які симпатизують концепціям природної нерівності чи зізнаються собі у ксенофобських настроях, вимушені приводити свої погляди до політкоректної форми.

Суспільство, яке вимушене приймати мультикультуралістичний дискурс, стикається із проблемою: монокультура змінюється на культурне різноманіття, яке вимагає «зрозуміти чужу культуру», «подолати чужість», «навчитися жити разом з іншим/чужим». Але при цьому не береться до уваги, що «чуже» як раз і виникає завдяки такому підходу. Чужий як раз і конститується у дискурсі Чужого. [5] Засвоюючи дискурс «чужого», людина починає застосовувати його не лише до представників іншої раси чи мігрантів, а і до своїх співвітчизників. А ланцюжок конструювання чужого може бути безкінечним, породжуючи нові і нові ланки ворожих суб'єктів. Спіраль розкручується – ближній стає чужим.

Взаємодія між анклавами своїх та чужих розглядається у вигляді діалогу або конфлікту. Таким чином, діалогічна чи конфліктологічна модель поведінки переноситься також на взаємодію між окремими суб'єктами. «Інаковість, яка асоціювалася багатьма суспільними діячами із моральними ідеалами визнання, стала кодовим словом для стратегій сегрегації. Апологія інаковості перетворилася на проповідь чужості.» [5] Зведення та укріплення стін навколо кожної особистості виправдане як прагнення «не змішуватися» та «зберегти свою інаковість». Страх змішування з біологічного перейшов у культурний та психологічний. Звідси розповсюджена нині метафора «самотності у натовпі».

«От тезиса «возлюби ближнего как себя самого» мы переходим к тезису «бойся ближнего как себя самого».[9] В останній час популярності набирає риторика токсичних суб'єктів, якими, зрештою, стають ближні як такі. Для того, щоб людину боялися у екзистенційному сенсі, не обов'язково бути мігрантом чи унтерменшем.

Штучне конструювання ідентичностей та небезпека відкритого світу

Широкий вибір культурної продукції дозволяє використовувати її як маркер, для дистанціювання та позиціонування себе у соціумі. Звідси часто впливає підкреслене відмежування себе від інших та снобізм як спосіб показати привілейоване становище своєї групи.

У прагненні відрізнятись сучасна людина доходить до абсурду. Наявність великої кількості субкультур, одиниць з яких орієнтовані на національну чи культурну складові, намагаються демонструвати широке різноманіття зовнішніх ознак.

Скрізь панує прагнення продемонструвати належність до певної спільноти. Що більш закрита/привілейована/елітарна/маргінальна/дивна спільнота – то краще. Коло можливостей для самоідентифікації постійно звужується. Логіка виникнення цих маленьких гетто – така ж сама, як і виникнення можливостей надвибору. Таким чином дестандартизуються і соціальні структури. Люди перебувають у перманентних пошуках власної особистості – цей пошук культивується самою сучасністю.

Разом з розмиванням та зникненням культурних та національних границь на перший план виходять границі дрібних груп.

Відбувається постійне конструювання усіх можливих складових для локальних «культурок» – гумор, звички, термінологія, шаблони реакцій на стандартні ситуації. Навіть якщо ці складові доводиться вигадувати штучно – справді символічна чи історична сторона нікого не хвилює.

Інший бік конструювання гетто за професійними ознаками – геттоїзація відпочинку та вільного часу.

Усі люди проводять більшу частину свого часу однаково – у побуті та на роботі. Таким чином основою розбіжностей між людьми стають їх заняття у вільний час. Людство стає все більш вибагливим та винахідливим у своїх заняттях та відпочинку.

Елвін Тоффлер пророкує, що розваги у найближчому майбутньому стануть непередбачуваними, а часто і асоціальними або спрямованими на підривання порядку, який склався історично. Таким чином, поринаючи у субкультурний вир, люди будуть все більше віддалятися один від одного [6].

Закриті спільноти вводять ряд стандартів, які детермінують життя людини та за допомогою яких людина сприймає та судить себе.

Зникнення або зняття універсальних культурних норм у результаті призводить до страху бути незрозумілим, тож культурні норми, які раніше конструювала та розповсюджувала держава, тепер конструюються самотужки.

Диверсифікація призводить до нерозуміння та наростання прірви між людьми. «Мой муж – мікробіолог, а я – фізик-теоретик, и у меня возникает вопрос, существуем ли мы друг для друга» [6, с. 311].

Закриті спільноти, що менші, то кращі, породжують самотність на індивідуальному рівні, коли кожен суб'єкт, позбавлений підтримки свого маленького гетто, починає відчувати себе та сприймати інших токсичними.

Інформаційний бум та усепроникненість сучасних засобів масової інформації створюють для людини ілюзію усюдиприсутності та надають їй величезну кількість відомостей про життя світу. Таким чином формується віртуальне середовище її існування, яке вириває людину із її локального буття та пригнічує її уявлення про світ в цілому. Людина може знати обличчя голлівудської зірки чи лідера певної країни, при цьому не впізнаючи сусіда, із яким живе поряд роками.

Така відкритість та доступність усього світу має і зворотній бік: вона вимагає від людини бути такою ж відкритою, нівелюючи її право на особистий простір та особисте життя, вимагаючи бути позитивною та готовою до співпраці чи розмови у будь-який момент.

Позбавлений незалежності, екзистенційного спокою, діяльнісного усамітнення, індивід у розвиненому демократичному суспільстві втратив можливість бути індивідуальністю. Експансія суспільного життя порушила спокій та зону особистого комфорту індивіда та виключила можливість ізоляції. Такий вид усамітнення, який може надати змісту свободі та незалежності мислення, є зараз найдорожчим товаром, який можуть дозволити собі лише дійсно забезпечені люди.

Ностальгіями за втраченим змістом та сподіваннями на майбутнє вже нікого не здивуєш. Настала епоха усезагального розслаблення та цинізм, як норма поведінки.

Підсумовуючи, хотілося б нагадати, що раніше наявність національної культури регулювала баланс між крайнощами – тотальною гомогенністю та абсолютною роздрібненістю. Тоді, коли національні держави та культурні традиції відходять на другий план, починає формуватися знакова безодня. Якщо знаки держави чи національної культури допомагали людині у самоусвідомленні та співвідношенні себе з іншими, то знаки маленьких груп, якими послуговуються наші сучасники, не задовольняють цієї потреби на потрібному рівні. Ми стаємо свідками зародження нового суспільного порядку – *ordo xenos* – коли чужість стає нормою для поведінки та світосприйняття. Таки «порядок чужості» формує у людини відчуття постійної тривоги та занепокоєння, посилюючи її відчуття самотності та змушуючи шукати вихід у ще більшому відмежуванні від світу.

У майбутньому самотність перестане вважатися чимось неправильним, вона вже є ключовою ознакою розвинених суспільств. І як швидко суспільства перетворяться на набір де-юре відкритих, а де-факто закритих від зовнішнього світу монад – питання часу.

Перелік посилань

1. Фрей Бетто Неолиберализм: новая фаза капитализма [Електронний ресурс] / Научно-просветительский журнал «Скепсис». – Режим доступа до журн.: http://scep sis.ru/library/id_2298.html;
2. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури // Слово і час. — 2008. — № 9, с. 23-30;
3. Джохадзе И. Массовое общество и демократический тоталитаризм: свобода без выбора [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.ruthenia.ru/logos/number/2001_5_6/04.htm;
4. Малахов В. С. Скромное обаяние расизма [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/text/19157177/>;
5. Малахов В. С. Мультикультурализм и идеология «инаковости» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/malakhov.htm>;
6. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. — 557, [3] с. — (Philosophy);
7. Бауман З. Индивидуализированное общество [Електронний ресурс] / Сайт Русского Гуманитарного интернет-университета. – Режим доступа: http://www.i-u.ru/biblio/archive/bauman_in/;
8. Бурдье П. Сутність неолибералізму [Електронний ресурс] / Журнал соціальної критики «Спільне». – Режим доступа: <http://commons.com.ua/archives/9295>;
9. Жижек С. Бойся ближнего как себя самого [Електронний ресурс] / Журнал соціальної критики «Спільне». – Режим доступа: <http://commons.com.ua/archives/1694>.